

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Een kleine vakgroep in een grote, boze wereld

Louwe Kooijmans, L.P.

Citation

Louwe Kooijmans, L. P. (1993). Een kleine vakgroep in een grote, boze wereld. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/2859>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/2859>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Een kleine vakgroep in de grote, boze wereld

Leendert Louwe Kooijmans

De viering van het 31-jarig bestaan

Het lijkt wat eigenaardig een dertig-jarig bestaan te vieren na een-
endertig jaar, en dat na het zilveren jubileum stilzwijgend voorbij
te hebben laten gaan. Je moet voor feestvieren echter ook in de
stemming zijn, met enige tevredenheid terug kunnen blikken en

Rector Magnificus Kassenaar laat op 3 juni 1982 een samengestelde pot
in een rituele kuil zakken op het Doelenterrein, onder de tegenwoordige
voordui van het Archeologisch Centrum

met enig vertrouwen vooruit. Tot voor kort waren we nog niet
zover. Ik heb het gevoel dat we een lange opbouwfase hebben
doorgemaakt, die nu min of meer als afgesloten kan worden

beschouwd en dat we geleidelijk aan in een wat rustiger vaarwater terecht zijn gekomen dan in de jaren die achter ons liggen: medewerkers zijn gepromoveerd of goed op weg, het studieprogramma is uitgekristalliseerd, de propedeuse archeologie is een succes, onderzoeksperspectieven zijn ondermeer door het PIONIER-project florissant en de student-instroom hoeft geen zorgen te baren. September 1993 is een goed moment voor een vertraagde viering van het 30-jarig jubileum en voor een eveneens wat vertraagde uitgave van *Analecta* 25.

Het is niet alleen aardig en zelfs zinvol om terug te blikken op de elf jaren, waarin ik kapitein mocht zijn van AIP/FPP en IPL, maar het is ook lastig. Het gaat om het schrijven van een *petite histoire* waarvan je zelf deel uitmaakt - die daardoor niet anders kan zijn dan erg subjectief. Naast de registratie van cijfers en lotgevallen zal ik moeten uitkiezen wat ik belangrijk vond, bepalen wat voor mij de hoofd- en bijzaken zijn en vaststellen of er sprake is geweest van enig beleid en zo ja, of daarvan dan resultaten zichtbaar zijn. Dat wordt dan misschien een basis voor koffiedik kijken naar de toekomst.

Ik zal mij richten op de vakgroep, want dat is voor mij de werkgemeenschap die wij samen vormen, voor onderwijs en onderzoek. Het spijt me het te moeten zeggen: het Instituut voor Prehistorie bestaat immers feitelijk niet meer. Met de WUB was het nog slechts een huis in de Breestraat en na de verhuizing naar het Archeologisch Centrum aan de Reuvensplaats alleen nog maar een abstractie. De Faculteit is een bestuurlijk schild boven de vakgroep waaronder die zijn heel eigen karakter kan behouden. Daarom gaat het hierna volgende over de *vakgroep prehistorie* en zijn transformatie, 1982-1993.

De ontwikkelingen van de vakgroep kunnen alleen begrepen worden in de context van de diverse netwerken of milieus, waarvan hij deel uitmaakt: het universitair bestel, meer speciaal de Rijksuniversiteit te Leiden, de Nederlandse archeologie en de persoonlijke, individuele netwerken van alle leden van de vakgroep. Daarvan is naar mijn mening de positie binnen de Leidse Univer siteit

van allesoverheersend belang. Dat klinkt misschien wat *cru*. Natuurlijk zijn de goede relaties in de vakwereld van groot belang voor de planning van het onderzoek, evenals de collegialiteit in bijvoorbeeld ARCHON en de theorie-symposia. Toch wordt onze bestaansbasis gevormd door studenten en de waardering van het universitaire bestuur voor alle aspecten van ons werk.

De student-instroom is in mijn perceptie een volstrekt onbeheersbaar proces. Het niveau ervan heeft natuurlijk iets te maken met de algemene belangstelling voor de archeologie als geheel en met de mate waarin men Leiden waardeert: het gaat om de combinatie van Leiden en archeologie. Vervolgens speelt de wervende kracht van onze vakgroep binnen de archeologie natuurlijk een rol.

Studenten vormen ons bestaansrecht.

Waardering daarentegen krijg je niet, maar verdien je, door zo goed mogelijk te roeien met de riemen die je hebt. Door niet te vechten voor het onmogelijke maar wel te strijden voor het noodzakelijke. Vooral ook door de opstelling van de medewerkers tegenover studenten, onderwijs en onderzoek; hun betrokkenheid bij het vak en bij de werkgemeenschap die we samen vormen en dat zowel in de vorm van 'inzet' of arbeidsinspanning, als ook in de motivatie het vak inventief te bedrijven, betrokken te zijn bij de ontwikkelingen die het vak actueel doormaakt en bij de presentatie van de vakgroep naar buiten. Dat veel initiatieven de laatste jaren zijn geslaagd, danken wij mijns inziens juist aan deze opstelling. Laten wij het laatste decennium eens onder ogen zien, niet de lotgevallen jaar voor jaar, maar de verschillende subsystemen van onze gemeenschap, overigens in het bewustzijn dat alles met alles samenhangt en met positieve en negatieve terugkoppelingen aan elkaar is verbonden.

De situatie in 1982

Mijn uitgangspunt is het IPL, zoals professor Modderman dat in september 1982 aan mij overdroeg. Zoals gezegd was het Instituut

nog slechts een schil die de vakgroep prehistorie herbergde, de enige in de Interfaculteit der Aardrijkskunde en Prehistorie, met één hoogleraar, tevens vakgroepsvoorzitter en decaan. De vergader-

Louwe Kooijmans neemt met zijn familie de felicitaties in ontvangst na zijn inaugurele rede, 25 februari 1983

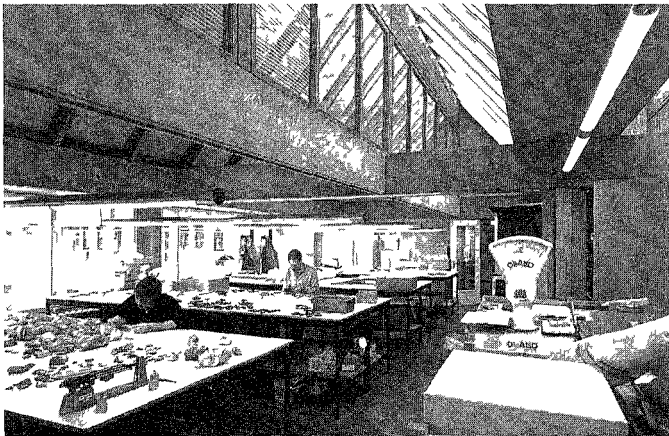
cultuur van de jaren zeventig was aan het IPL voorbij gegaan. De bestuurlijke lijnen waren koit, de eenheid was daardoor slagvaardig. Door de wijze waarop wetenschap en archeologisch noodonderzoek in de maatschappij werden gecombineerd, waarop onderzoek en onderwijs waren geïntegreerd en door de geregelde publiciteit had het instituut veel *goodwill* verworven.

Die rustige tijden waren in 1982 evenwel duidelijk voorbij. Er stond veel te veranderen en er was niet alleen zwaar weer op komst, nee: de stormen waren al begonnen. Het minste was nog, dat het duidelijk was dat we nog maar één jaar in de Breestraat zouden

huizen. Ik herinner me nog goed, hoe ik me met de nodige schroom in het enigszins sleetse meubilair in de heilige achterkamer installeerde, onder de nadrukkelijke verzekering van Corrie Bakels dat straks wel alles mooi en nieuw zou worden, in de nieuwbouw.

Ook de twee-fasenproblematiek was wel te overzien. Het studieprogramma kon bij het oude blijven, maar het grote verschil was toch, dat we met tweede- in plaats van vierdejaars studenten te maken zouden krijgen.

Veel ongewisser was de afloop van de al jaren gevoerde gedachtenwisseling over een volledige studierichting archeologie. In de sectie Prehistorie en Nederlandse Archeologie (PENA) van de Academische Raad was toen al een tijd geleden afgesproken dat een kandidaatsstudie archeologie niet zou worden geblokkeerd. In 1982 was dit idee weer actueel: in juni van dat jaar was er onder leiding van de decaan van de Faculteit der Letteren gepraat over de samenwerking tussen prehistorie en de diverse archeologieën en daarbij ging het vooral over een gemeenschappelijke propedeuse. Hoe zou dat aflopen? Het leek erop dat de grootste hindernis in

De schervenzaal in het nieuwe gebouw geen kastdeuren op schragen
meer, nog wel een ouder type weegschaal (1988)

Leiden zelf stond, waar de verschillende vakgroepen nog op één spoor moesten worden gezet.

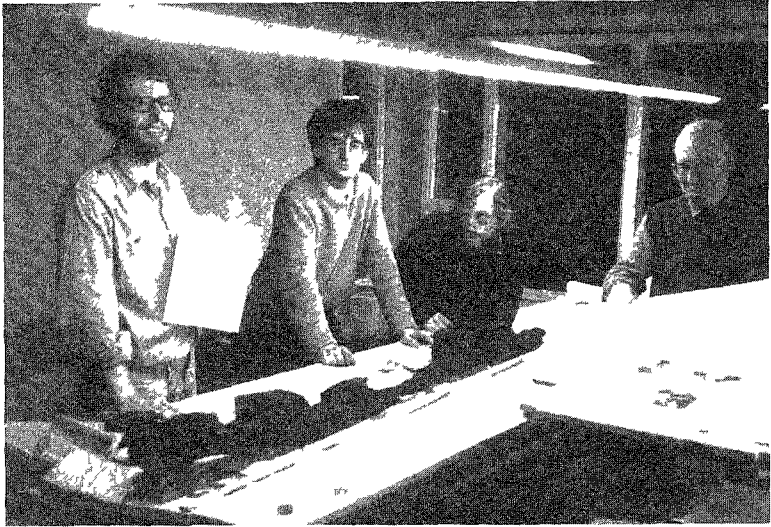
Op het gebied van onderzoek was er een toenemende kwaliteitscontrole, intern binnen de RUL reeds sedert 1975 met het zogenaamde Z-onderzoek, maar vanaf het begin van de jaren tachtig ook landelijk in de vorm van de Voorwaardelijke Financiering of VF, een vijfjarige financieringsgarantie voor goedgekeurde projecten. Het gehele IAP-programma was reeds als Z en VF gekwalificeerd.

Tenslotte was er de bezuiningsoperatie met de eufemistische benaming 'Taakverdeling en Concentratie' of wel de TVC. Landelijk zouden de universiteiten 10%, misschien wel 20% worden gekort. Er moest worden samengevoegd en opgeheven. In wat voor een jungle van afkortingen en maatregelen was ik terecht gekomen, nog afgezien van het gedemocratiseerde universitaire proces, waar- aan het ook nogal wennen was?

Studenten

Wij beginnen met de studenten omdat zij, zoals betoogd, het bestaansrecht van de vakgroep vormen en grotendeels onbeheersbaar zijn, tenminste in de mate waarin zij, zoals dat heet, instromen. Het is niet zo eenvoudig vast te stellen hoe nu precies de instroom en het totaal aantal ingeschreven studenten door de jaren is verlopen. In de periode vóór de twee-fasenstructuur begon men vaak al (ver) vóór het kandidaatsexamen doctoraalonderdelen te volgen. Daarnaast waren er studenten met een klein of groot bijvak bij kandidaats of doctoraal en studenten met twee hoofdvakstudies. Tenslotte is er over de eerste twintig jaren geen uitvoerige student-registratie bewaard. Hoe het ook zij, er was reeds vanaf de oprichting van het Instituut sprake van een regelmatige instroom, boven de norm van vijf per jaar en in elk geval voldoende voor een jaarlijks veldpracticum van zo'n tien studenten. Daarentegen legde uiteindelijk slechts gemiddeld iets meer dan twee studenten jaar-

lijks het doctoraalexamen af. Het totale aantal ingeschreven hoofdvakstudenten lijkt nooit meer dan vijftien te zijn geweest. Hierin kwam aan het einde van de jaren zeventig zodanig verandering, dat in 1980 een extra medewerker voor het onderwijs mocht worden aangesteld: Peter Deckers, in 1981 opgevolgd door Harry Fokkens. Sederdien is het aantal ingeschreven studenten blijven stijgen, niet zozeer door toenemende instroom, maar vooral ook omdat men maar niet afstudeerde. De beperking van de studieduur maakte daar in 1987 definitief een einde aan, maar we zijn

Roebroeks assisteert zijn collega's Van der Sanden, Fokkens en Boogerd bij hun problemen met de opgraving Oss-Ussen (1985)

nu alweer het 'topniveau' van 1987 (56 studenten) gepasseerd. Het ziet er naar uit dat de verhuizing naar het Archeologisch Centrum in 1983 bevorderlijk is geweest voor het ontdekken van de studie prehistorie. Anders dan iedereen denkt, is er geen duidelijk positief effect van de propedeuse archeologie waar te nemen,

of zou de toestroom zonder propedeuse soms zijn teruggelopen? Wie zal het zeggen? Alleen in het jaar waarin de eerste lichting propedeuten afkwam (1988) sloeg ons de schrik om het hart, toen zich 21 studenten aanmeldde. Vanaf 1983 fluctueert de instroom sterk, tussen 7 en 21, met een gemiddelde van 14. Wij lijken af te sturen op een stabiel studentenaantal van ca. 70. Het studierendement ligt op ongeveer 65%: van de jaargangen 1981-1987 (81 studenten) haalden er 53 het doctoraalexamen, enkelen studeren overigens nog en een klein aantal beëindigde met succes een ander hoofdvak.

De propedeuse archeologie trok gemiddeld 40 studenten per jaar. Het rendement is (na 2 jaar) circa 80% en iets minder dan de helft van de geslaagden koos voor prehistorie. We constateren nu dat meeste studenten nu voor de propedeuse archeologie kiezen als vooropleiding, maar nog steeds komen er elk jaar ook enkelen aan vanuit andere studierichtingen.

Traditioneel combineerden relatief veel studenten hun studie prehistorie met een tweede doctoraalstudie. De propedeuse archeologie en de bijbehorende grote vrije keuzeruimte maakten de combinatie met een tweede archeologische richting in principe goed mogelijk, maar in de praktijk viel dat toch zwaar door de beperkte studieduur van zes jaar. Nu dat vijf jaar is geworden, is zo'n combinatie zonder verlengde inschrijving niet meer mogelijk.

Geld en staf

De jaren 1982-1984 stonden in het teken van de TVC-operatie. Het waren emotionele en spannende tijden, waarin velen lange tijd niet wisten waar ze aan toe waren. Het bezuinigen op basis van kwaliteit, het 'snoeien van het dorre hout' onttaarde al spoedig in zwartepieten en handjeklap tussen de universiteiten, met landelijke overleggrondes, waarin iedereen te horen kreeg hoe de kaarten uiteindelijk waren geschud. Het ging daarbij om zeer grote belangen, waarbij het vakgebied prehistorie - of meer algemeen de

Nederlandse archeologie - aan de ene kant *quantité négligeable* was, aan de andere kant zowel door Amsterdam als Leiden en zelfs Groningen (waar het BAI midden in de Vermaning-kwestie zat!) werd bestempeld tot 'paarlen aan de kroon' en goed voor veel positieve PR. De studierichting archeologie in Utrecht werd toen opgeheven, en hoewel verder iedereen er zonder noemenswaardige kleerscheuren doorheen was gekomen, zat de schrik er danig in. De hete adem van de TVC had een wonderwel positief effect op de besluitvorming rond de experimentele studierichting archeologie en de bijbehorende propedeuse. Iedereen deed opeens gemakkelijk wat water in de wijn, waarna er spoedig een studieschema op tafel lag. Toen de storm echter weer wat geluwd leek, was ook meteen de vaart eruit. Zonder positief advies van de sectie PENA van de Academische Raad zou het plan toch niet veel kans van slaan hebben. De gemoederen laaiden weer hoog op. De standpunten werden uiteindelijk nog eens polariserend verwoord in 'Universiteit en Hogeschool' van december 1984 door H.T. Waterbolk en ondergetekende. Een pluriforme instroom en specialisatie via de vooropleiding, óók als die tot één jaar was gereduceerd, met daarbij de ontkenning van de eigen methodische en theoretische basis en de toch inmiddels gegroeide zelfstandigheid van de archeologie als wetenschappelijke discipline, stonden daar tegenover de 'nieuwlichterij' van een algemeen-archeologische propedeuse met een specialisatie aan het eind van de rit. De oude gedoging van een eventueel kandidaatsexamen bleek niet te gelden voor een propedeuse en alle geschut werd in stelling gebracht om het toch wel als bedreigend beschouwde vijfjarige experiment tegen te houden. De TVC had iedereen duidelijk op de onderlinge competitie-lijn gezet. Er kwam uiteindelijk een (weliswaar schoorvoetend) positief advies uit de bus voor een programma dat pas in november 1985 definitief aan de Leidse Universiteitsraad werd aangeboden. Het duurde daarna nog tot 5 augustus 1986 voordat er een nogal terughoudende, zij het toch positieve, toewijzingsbrief van het ministerie werd verzonden, te laat overigens om nog in september 1986 te kunnen starten. Het werd september 1987 en

Afscheid van Wijnand van der Sanden (januari 1987) in de bibliotheek van het Archeologisch Centrum

wij weten nu dat het een succes is geworden, met een instroom van achtereenvolgens 49, 29, 55, 34 en 43 studenten in de jaren 1987-1992, waar er 30 per jaar begroot waren

Inmiddels waren we al hoog en breed naar het Archeologisch Centrum verhuisd. Dat gebeurde eind september 1983, maar kostte natuurlijk in het daaraan voorafgaande jaar de nodige voorbereiding. Samen met Bert Kotte en Harry Fokkens het enorme karwei van de integratie van de bibliotheken, maar ook de opgehoopte vondstendozen moesten worden gesaneerd en verdeeld. Er werd in het Archeologisch Centrum een huiscommissie gevormd voor zaken als indeling van werkzaal en magazijn en een bibliotheekcommissie ter ondersteuning van de bibliothecaris. Het uitblijven van de gemeenschappelijke studierichting was echter toch een factor (naast andere) die een snelle integratie in de eerste jaren in de weg stond.

De TVC had overal nogal wat ontwirkingen teweeg gebracht

Voor de reparatie van onbedoelde en ongewenste neveneffecten had het College van Bestuur in juni 1984 een fonds Vernieuwingsgelden ingesteld. Het bleek dat ook de IAP daarop een beroep zou kunnen doen. De geringe omvang of 'kritische massa' maakte ons immers - zo was gebleken - toch erg kwetsbaar en bovendien was wat meer *body* gewenst voor een goede ontwikkeling van de Leidse archeologie-plannen. Zo werd op 18 maart 1985 een plan ingediend met vier opties: computertoepassing, aardwetenschappen, experimentele en ethno-archeologie en tenslotte een ijzertijd-specialist. We waren nogal beduusd toen het hele pakket werd toegewezen. Nog in 1985 konden Hans Kamermans, Marten Verbruggen en Ineke Abbink in dienst worden genomen.

De computertoepassing zou uiteindelijk uit het in augustus 1985 ingestelde fonds voor de 'informatisering in de alfa- en gamma-wetenschappen' worden gefinancierd. In 1986 tenslotte werd het laatste onderdeel (experimentele en ethno-archeologie) omgebouwd tot 'lithisch onderzoek'. Daarvoor werd Annelou van Gijn, die al vanaf 1984 op NWO-basis bij ons werkte, aangesteld. Helaas waren de beschikbare fondsen niet voldoende voor volledige aanstellingen. Nu is dat een spijtige constatering, toen waren we voornamelijk buitengewoon verheugd. Deze personeelsuitbreiding is achteraf gezien van essentieel belang geweest voor de curriculum-ontwikkeling en voor een adequate begeleiding van het groeiend aantal studenten.

Al vele jaren vóór 1982 was de begroting steeds sluitend gemaakt door het teveel aan personele middelen over te hevelen naar het materiële budget, dat niet toereikend was voor de financiering van het ook voor het onderwijs noodzakelijke opgravingswerk. Meer personeel, meer studenten, meer onderzoek, meer kosten: uitgerekend in 1985 werd het systeem van 'maatjasfinanciering' ingevoerd, dat deze overheveling onmogelijk maakte. Er kwam een discussie op gang over het financieringsmodel van de Interfaculteit, hetgeen resulteerde in de invoer van beta-parameters daarin, op basis van de aard en benodigde omvang van het onderzoek, met

ingang van 1986. Concreet betekende dit de verhoging van ruim één naar ruim twee ton. Er kon weer opgelucht adem worden gehaald, maar niet voor lang.

De invoering van de WWO, als vervanging van de WUB betekende niet alleen het instellen van een nieuw rangenstelsel (UHD, UD) en de instelling van *aios* als invulling van de 'tweede fase', maar ook een universitaire vrijheid van facultaire indeling. Bij de facultaire herindeling veranderde overal van alles, behalve in Leiden. Daar zou alles bij het oude blijven, met uitzondering van de IAP die maar aan Letteren moest worden toegevoegd. Zo deed men dan toch een beetje met de herindeling mee. Het werd letterlijk en figuurlijk een hete zomer, waarin alle registers werden opengetrokken met praktische en principiële argumenten vóór het behoud van de zelfstandige facultaire status. Die kreeg tenslotte, begin september 1986, zijn beslag in een besluit van de Universiteitsraad met nipte meerderheid. De aangevoerde argumenten en drogredenen, pro en contra, zijn hier niet zo van belang. Ik wil volstaan met dit te zeggen: de zelfstandige Faculteit der Pre- en Protohistorie, zoals de naam met een zeker optimisme ging luiden, is enerzijds van groot belang voor de verdere ontwikkeling van de Leidse archeologie, maar scheidt aan de andere kant ook verplichtingen. Het is de keuze om te werken in het volle daglicht.

Zo keerde eind 1986 de relatieve rust terug en kon iedereen zich concentreren op (promotie)onderzoek en vanaf 1987 op de nieuwe propedeuse. Er werden ook extra werkkamers binnen de muren van het Archeologisch Centrum geregeld, waardoor de kamernood tijdelijk was opgeheven.

Deze stormachtige en wat ongerichte ontwikkelingen leidden tot bezinning, die uiteindelijk de vorm kreeg van enkele opeenvolgende notities, ten dele gevraagd, ten dele ongevraagd: een profiel-schets in 1988, een beleidsnota in 1989 en tenslotte, in meer uitgewerkte vorm, een beleidsplan in 1991, dat voor de komende jaren richtinggevend moet zijn. Inmiddels waren we ook nog geconfronteerd met de operatie 'Selectieve Krimp en Groei' (SKG) sedert

1987, die gelukkig aan ons is voorbijgegaan. Momenteel vindt in Leiden als derde bezuinigingsronde in tien jaar de 'interne middenkorting' plaats, gekoppeld aan een koersbepaling onder de naam 'Vernieuwing als Traditie'. De drie kleine faculteiten worden hierbij slechts in beperkte mate aangeslagen.

In de laatste jaren zijn er ondanks alles toch nog verschillende wensen vervuld: een LUF-hoogleraarschap in de paleo-economie voor Corrie Bakels in 1988, een adequate voorziening voor de fotografie in eigen huis in 1991, een versterking van het paleolithicum-onderzoek in 1992 met Academie-onderzoeker Thijs van Kolfschoten en tenslotte in 1993 de honorering van het PIONIER-project "Changing Views of Ice Age Foragers", die tezamen met de groei van het aantal *oio's* wederom voor een groot huisvestingsprobleem zorgen. Geld, mensen en behuizing blijven onderling gekoppeld in een cyclisch proces.

Het onderwijsprogramma

Vanaf 1982 is het onderwijsprogramma geleidelijk aan uitgebouwd en verdiept. Dat was mogelijk door de groei van de staf, waardoor taken konden worden verdeeld en gebruik kon worden gemaakt van een groter spectrum aan deskundigheid. Het stramien van het programma is echter steeds hetzelfde gebleven en is feitelijk nog steeds gebaseerd op het ontwerp van Modderman uit het begin van de zestiger jaren.

Het studiejaar 1982-83 was het eerste jaar van de twee-fasenstructuur. Hoewel er voor de kopstudie prehistorie feitelijk niet veel veranderd behoefde te worden, was dit feit, samen met een studenten-enquête en het optreden van twee nieuwe docenten (Harry Fokkens en ondergetekende) toch aanleiding voor een grondige revisie van het programma. Dat leidde tot de eerste studiegids (1983-84), waarin we ondermeer colleges 'theorie' en 'inleiding prehistorie' als vernieuwingen tegenkomen, evenals een forse cursus statistiek, verzorgd door de vakgroep culturele antropologie.

De start van de propedeuse archeologie in 1987 was niet zozeer inhoudelijk, maar vooral rooster technisch complicerend, omdat we met twee studiepaden te maken kregen, met een faseverschil van een half jaar. In deze propedeuse konden 23 studiepunten (= weken) van het eerste doctoraaljaar een plaats krijgen, waardoor

De schaduwzijde van de bronstijd, het IPL legt een massagraf ('collectief graf') bij Wassenaar bloot (1987)

een even grote toename van de zeer beperkte vrije keuzeruimte in de eindfase van de studie werd gerealiseerd. Die groeide van 10 naar 33 studiepunten, hetgeen de weg opende voor een echte specialisatie met een groot keuzevak. Daarmee was definitief afgerond met de toch wat merkwaardige specialisatie via de (meest uiteenlopende) kandidaatsexamens, waarmee de studie prehistorie in 1951, 36 jaar eerder, was ingericht. In de opeenvolgende gidsen is het zoeken naar een evenwichtig, efficiënt en 'studeerbaar' programma aardig te volgen.

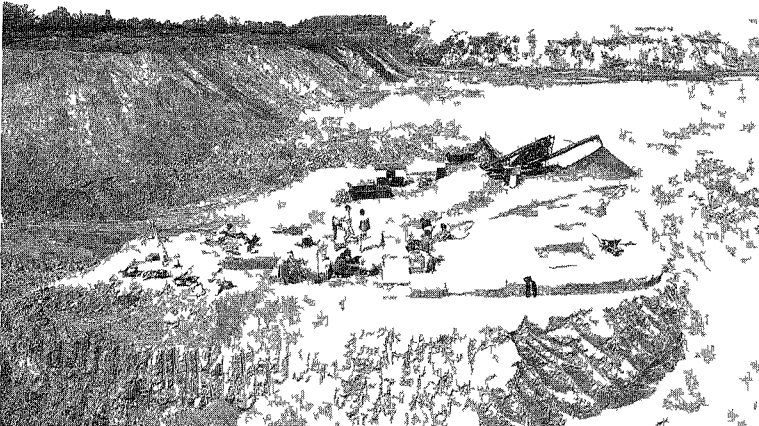
De discipline Pre- en protohistorie werd in 1989 in de eerste tranche van de landelijke onderwijsvisitatie, onder auspiciën van de

VSNU, beoordeeld. Het verslag was over het algemeen waardevol: het onderwijs was van hoog niveau, de begeleiding was intensief, de keuzemogelijkheden waren ruim en de inzet en betrokkenheid van de staf oogstte bewondering. Daarnaast werd er echter gewaarschuwd dat keuzemogelijkheden goed door expertisemoeisten worden gedekt en dat de onderwijsintensiteit bij toenemende studentenaantallen niet gehandhaafd zou kunnen blijven. Ook waren er enkele technische verbeteringen mogelijk, zoals de specificatie van onderwijsdoelen. Op basis van deze aanbevelingen en daaropvolgend in het kader van de 'onderwijsheroëntatie Leiden in de Leer' werden in 1993 de puntjes op de i gezet. Belangrijke vernieuwingen uit de beginfase zijn de projectgroepen (practica uitwerken van opgravingen), het opgravingsverslag, de cursus kwantitatieve methoden, de vervolgcursussen theorie, de nieuwe invulling van het blok aardwetenschappen en de internationalisering van de gastcolleges. Achtereenvolgens gaven Dr Whallon (Ann Arbor, Michigan) in 1986, Dr Chapman (Reading) in 1988, Prof. Wojciechowski (Wroclaw) in 1989, Prof. Bradley (Reading) en Prof. Binford (Albuquerque) in 1990, Dr Ilett (Parijs) en Dr Kvamme (Tucson, Arizona) in 1991, en Dr Zimmermann (Wilhelmshaven) en Dr Shanks (Lampeter, Wales) in 1992 een serie gastcolleges. Later is een cursus 'archeologische rapportage' ingesteld als voorbereiding op scripties en werkcolleges en werd een reeks colleges over 'archeologie en maatschappij' opgezet, waarin vooral gastdocenten de praktijk van archeologisch beheer en de publieksbenadering behandelen. Het oude, vertrouwde 'schervenpracticum' is een materiaalcursus geworden, het onderdeel ecologie is uitgebreid en het onderdeel antropologie met een speciale cursus aangevuld. De veldpractica zijn om praktische en financiële redenen gesplitst in een 'meetweek' te Leiden (de eerste op De Burcht in 1983) en één veldweek. De Nederland-excursie vindt nu om het jaar plaats, in plaats van afwisselend jaarlijks naar Noord- en Zuid-Nederland. Tenslotte worden er intern keuzevakken verzorgd voor de verschillende eigen specialisaties: paleo(ethno)botanie, zoogdierpaleontologie, mathe-

matische archeologie, gebruikssporen-analyse en voor de studie van het paleolithicum. Thijs Maarleveld, 's-Rijks onderwaterarcheoloog, start in het studiejaar 1993-94 met een keuzevak onderwater- en scheepsarcheologie. Er blijven natuurlijk toch nog wensen. Speciaal een basisvoorziening Middeleeuwen wordt node gemist, maar toch ziet het studieaanbod er nu veel beter en weivender uit dan 11 jaar geleden.

Onderzoek

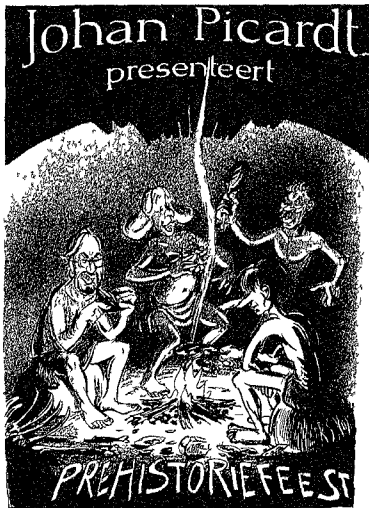
Het onderzoek in de vakgroep is er steeds op gericht geweest om een zo lang mogelijk tijdstraject van de prehistorie te omvatten en zo de opleiding van studenten voldoende breedte te geven. Aan de onderdelen neolithicum (Modderman) en de metaaltijden (Vetweis) werd in 1980 bij de toekenning van een NWO-subsidie voor Wil Roebroeks het paleolithicum toegevoegd. Na de benoeming van Jan Vetwers bij het Rijksmuseum van Oudheden in

Een voor Nederlandse begrippen zeldzaam weidse opgravingsfoto van de groeve Belvedere tijdens de campagne van 1986.

1983 werd het laatstgenoemde onderzoek met de benoeming van Wil Roebroeks op de opengevallen plaats structureel gemaakt. De Belvédère-opgravingen zijn gezichtsbepalend geworden voor de vakgroep in de jaren tachtig. Door middel van de Stichting Belvédère werden vanaf 1985 aanzienlijke aanvullende fondsen gewonnen. In hetzelfde jaar kregen we de beschikking over een Maastichtse dependance, eerst aan de Prins Bisschopsingel, later - nog chiquer - aan de Wilhelminasingel. Deze Leidse enclave in Maastricht hebben we helaas om financiële redenen weer moeten opgeven. Het wetenschappelijk belang van dit onderzoek vat ik hier niet wéér samen, maar verwijst daarvoor graag naar Wil Roebroeks' "Oermensen in Nederland".

Het Z- en VF-programma van de vakgroep onderging, mede door deze ontwikkelingen, een aantal bijstellingen. Moddermans onder-

VRIDAG 18 JANUARI 1990, ZAAL OPEN 22.00 U

En 70 kan het op de Belvédère zijn geweest Louwe Kooymans, Bakels, Fokkens en Roebroeks in cultische extase (januari 1990)

werp 'vroeg-neolithische nederzettingvormen' werd vervangen door 'neolithicum in het holocene sedimentatiegebied'; de 'late bronstijd en ijzertijd van het Beneden-Maasgebied' werden ingedikt tot 'Oss-Ussen' waarvan Wijnand van der Sanden (eerst op een zogenaamde doorstroomplaats, vervolgens met een NWO-beurs) met Jan Boogerd en Peter van den Broeke (NWO) de uitwerking ter hand hadden genomen. Corrie Bakels lanceerde 'de economie van de Bandkeramiek ten westen van de Rijn' met daarin haar deelname in het Franse

Opgravingen in soorten en maten (5) | Abbink legt in 1989 grondsporen in Midden-Delfland uit aan studenten

en Belgische onderzoek. Wil Roebroeks' 'vroeg- en midden-paleolithicum' was al eerder toegevoegd. Als 'paraplu' fungeerde het thema 'Organisatie en economie van prehistorische gemeenschappen in het Beneden-Maasgebied'. Pas in 1990 zou het programma weer worden aangepast aan de feitelijke inhoudelijke verschuivingen die zich geleidelijk aan hadden voorgedaan. Het aandachtsgebied werd verruimd tot Noordwest-Europa, het neolithische thema gewijzigd in de 'overgang naar voedselproductie' en Oss expandeerde tot 'nederzettingssystemen uit brons- en ijzertijd'. Het aandachtsveld van de paleo-economie bleef gehandhaafd.

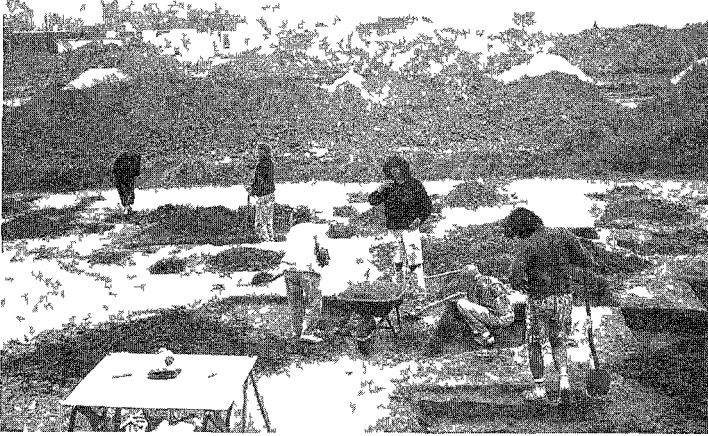
Het is amusant om in het wetenschappelijk verslag van de universiteit over 1981 in het hoofdstuk over de IAP te lezen: '1981 was het laatste jaar van het omvangrijk onderzoek te Oss-Ussen. In de komende tijd zullen op dit terrein alleen nog kleinere opgravingen worden uitgevoerd'. Het was inderdaad hoog tijd dat er aan de uitwerking werd begonnen, maar anders dan toen werd verwacht, is

er met één jaar onderbreking gewoon, en waarlijk niet kleinschalig, doorgegraven. Na het vertrek van Jan Verwers kreeg Harry Fokkens al snel een normale onderzoekstaak, die (naast zijn promotieonderzoek in Friesland) invulling kreeg met nederzettingsonderzoek voor de periode bronstijd/inheems-Romeins te ... Oss-Ussen! Doorgraven in Oss bleek nog steeds uitermate zinvol. De versterkte nederzetting Westerveld werd zo compleet mogelijk opgegraven en vervolgens, daarmee samenhangend, delen van het Romeinse nederzettingssysteem. De aandacht richtte zich vervolgens op de vroegste (brons-tijd) bewoning, en op het probleem van de overgang bronstijd-ijzertijd. Daarnaast eiste de uitwerking van alle voorafgaande jaren een lange adem, eerst van Wijnand van der Sanden, vervolgens (na 1987) van Kees Schinkel, die als *aio* het werk gaat afronden.

Het neolithicum-project kreeg vooral invulling met één-seizoens-opgaven op bedreigde terreinen (o.m. Maastricht-Randwijk 1988, Maastricht-Klinkers 1989, Geleen-Janskamperveld 1991) en door thematische projecten op de basis van Archon-subsidies: het Maasdal-project, waarin grootschalig analyse met GIS wordt toegepast (Milco Wansleeben en Leo Verhart), het donkenproject met daarin de opgraving te Brandwijk (Marten Verbruggen), vuursteenmijnbouw met de ontdekking van de mijnen te Valkenburg (Fred Brounen) en gebruikssporen op Michelsberg-vuursteen (José Schreurs). Zo ontstond een mozaïek van onderzoekingen rond het thema 'overgang naar voedselproductie als bestaansbasis', ofwel de overgang van meso- naar neolithicum.

Geheel buiten de VF en bovendien volledig extern gefinancierd is het onderzoek naar de pre-Columbiaanse indiaanse bewoning van de Nederlandse Antillen, in 1983 gestart als "PREBONA", onder leiding van Aad Versteeg. Het onderzoek zet de aandacht die Modderman al had voor het Caribische gebied voort. Sint-Eustatius, Curaçao, Aruba, Saba en recentelijk ook Sint-Maarten leverden door opgravingen en inventarisaties een stroom van nieuwe gegevens en van publicaties op, waaronder enkele proefschriften. Het meest spectaculair was wel de grote vlakopgraving in

'Europese stijl' op de Saladoïde site Golden Rock op Sint-Eustatius, waar voor het eerst in Zuid-Amerika de sporen werden gevonden van huizen, grote ronde *maloca's*, met paalgoten van meer dan twee meter diep. Het belang hiervan is te vergelijken met

Opgavingen in soorten en maten (6) de laatste grote IPL Bandkeramiek campagne in Geleen (juli 1991)

dat van de ontdekking van de eerste bandkeramische huisplattegronden in Europa. De verbinding met de ethnografie van het Orinoco- en Amazonegebied maakte alles nog interessanter. Voor de studenten bood het onderzoek de buitenkans om in een geologisch en cultureel exotische context ervaring op te doen. De personeelsuitbreiding in 1985-'86 resulteerde in een verdere verbreding van het onderzoek. Het nederzittingsonderzoek van de latere prehistorie was steeds beperkt geweest tot de zandgronden van Zuid-Nederland en al spoedig verder ingeperkt tot de grote stadsuitbreidingen in het noordwesten van Oss. Er vond nu een uitbreiding plaats naar het Maasmondgebied, waar in het landin-

richtingsplan Midden-Delfland met het Amsterdamse IPP werd samengewerkt en waar met name de mogelijkheden voor paleobotanisch onderzoek bijzonder gunstig zijn

De schuchter begonnen computertoepassingen, eerst nog als eenvoudige data-verwerking met programma's als dBase en SAS, werd spoedig uitgebreid met grafische programma's en het digitaliseren van opgravingskaarten, met Oss als pionier. Al spoedig volgden toepassingen van GIS-programmatuur, waarvoor het Maasdalproject een voortrekkersrol vervult. De laatste jaren is er een door NWO gesubsidieerd project 'automatisering van opgravingen' bij gekomen, waarin een *total station* voor veldmetingen wordt gekoppeld aan CAD-kaarten en dBase-files.

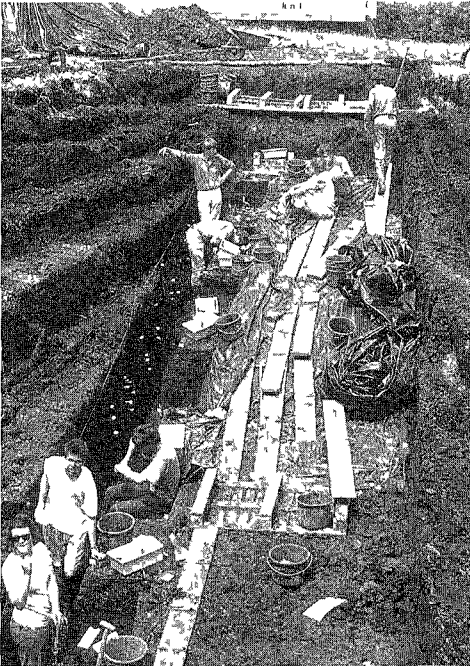
Het thema 'lithisch onderzoek' werd vooral ingevuld met gebruiksporenanalyse van vuursteen, waarvoor een nieuwe (kleine) microscopie ruimte werd ingericht. Ook waren er in dit kader tal van kleine, al dan niet kwalijk riekende experimenten nodig en blijkt de ethnografie belangrijk als referentie. Zo komt het oorspronkelijke thema van deze 'vernieuwing' via een achterdeurtje weer binnen.

Opgravingen in soorten en maten (7) een der vele vele waterputten in Oss ditmaal echter een exemplaar uit de late bronstijd (1992)

De opbouw van een *expert system* voor de gebruikssporenanalyse door Monique van de Dries (een aio-project) vormt een dwarsverband met de computerafdeling.

Tenslotte werd ook de paleo-ecologie verruimd, allereerst door de geo-archeologische donkenprospectie van Marten Verbruggen en recentelijk met de zoogdierpaleontologie, waarover hieronder meer. Al deze uitbreidingen leidden ertoe, dat er naast het PREBONA-project en enkele door nieuwe medewerkers meegenomen promotie-onderzoeken, meer en meer research buiten het VF-programma kwam te vallen. Dit was aanleiding tot een bezinning op de structuur en thematiek van de derde tranche daarvan, die in 1993 zal ingaan. Er is gekozen voor een continuering van het bestaande thema 'Organisatie en economie van prehistorische gemeenschap-

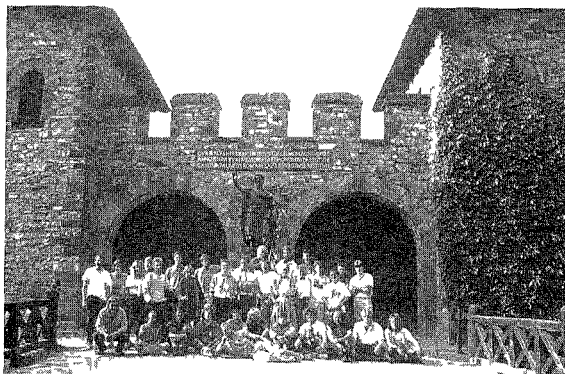

Opgiavingen in soorten en maten (8): een diepe, natte opgravingsput bij Brandwijk in de Alblasserwaard (1991)

pen', echter zonder een nauwe geografische beperking. Fundamenteel nieuw is dat methodische vernieuwingen op het gebied van de drie interne specialismen deel ervan zullen uitmaken. Het programma kan nu worden voorgesteld als een kruistabel met koppelingen tussen enerzijds de periode- of cultuur-gerichte onderzoeken met een sterke veldcomponent en anderzijds de paleo-ecologie, computertoepassing en lithische analyse. Dergelijke koppelingen zijn hiervoor reeds herhaaldelijk ter sprake gekomen. Zij verhogen de kwaliteit van het veldonderzoek en vormen tezelfder tijd een controle op de praktische toepasbaarheid van nieuwe methoden.

De meeste medewerkers hebben de laatste jaren hun proefschriften afgerond: Wil Roebroeks in 1989, Annelou van Gijn in 1990, Harry Fokkens in 1991 en Hans Kamermans in 1993. Beide eerste promoties werden bekroond met de W.A. van Es-prijs. Beide laatste betekenden de bevrijding van een 'extern' onderwerp. Voor allen geldt dat er tijd vrij is gekomen voor nieuw onderzoek, maar vooral ook voor aandacht en de begeleiding van anderen, die onderzoek doen op het gebied van de eigen specialisatie. Het was daarom zinvol om voor het onderzoek een aantal secties te onderscheiden, waarin promovendi en studenten die aan hun afstudeerproject werken regelmatig brainstormen en in workshops hun onderzoek ter discussie stellen. De gepromoveerde medewerker geeft leiding aan de sectie en is gekwalificeerd om als copromotor op te treden voor promovendi. Alleen door een dergelijke spreiding is het mogelijk het relatief grote aantal van circa twintig promovendi de aandacht te geven waar zij recht op hebben. Een bijzondere, meer zelfstandige positie wordt ingenomen door de paleo-ecologische afdeling onder Corrie Bakels.

Naast de instelling van secties is er in 1991 ook een zwaartepunt aangewezen binnen het totale onderzoek: het paleolithicum. De belangrijkste criteria voor deze keuze waren, dat juist dit onderzoeksveld zich bij uitstek leent voor internationalisering, dat het een brede belangstelling geniet, zowel academisch als in de maatschappij, dat Leiden zich door het Belvédère-onderzoek reeds een

Een excursie van de laatste jaren het IPL voor de Saalburg in 1989

vooraanstaande plaats had verworven en *last but not least*, dat Wil Roebroeks zich als een eminent onderzoeker had gemanifesteerd, ook wat de organisatie betreft. De betrokkene vroeg mij cynisch: 'Leendert, vertel me eens, wat houdt dat nu precies in, zo'n zwaarrepunt? Doen jullie daar wat aan of moet ik dat verzorgen?' Mijn antwoord was: 'ja, dat moet je zelf maken'. Hoe weinig de vakgroep ook materieel heeft bijgedragen en bij kunnen dragen, ik meen toch dat het van wezenlijk belang is geweest dat dit accent in het onderzoek zeer collegiaal door alle medewerkers werd onderschreven. Dat gaf Wil's initiatieven precies de morele steun en de vlag die daarvoor nodig waren. De verwerving achtereenvolgens van een Academie-onderzoek, het secretariaat van een ESF-netwerk en als klap op de vuurpijl met ingang van 1994 het PIO-NIER-project 'Changing Views of Ice Age Foragers' maakten Wil voor ons de Man van Meer dan Één Miljoen.

Public Relations

Er is één aspect van ons werk, waaraan wij in dit overzicht niet voorbij mogen gaan, omdat het wordt gezien als een *spécialité de la*

maison binnen de Universitaire gemeenschap: de publiciteit, en meer in het algemeen de maatschappelijke bindingen. Deze betrekkingen hebben gestalte gekregen in de samenwerking met amateur-archeologen, op individuele basis of in verenigingsverband, zoals de Heemkunde Kring (HKK) in Oss en de Heemkundige Vereniging Roerstreek (HVR).

Over alle opgravingen werd steeds verslag gedaan in de regionale pers en ook de landelijke bladen schonken regelmatig aandacht aan het veldwerk, hetzij vanwege de actualiteit, hetzij meer beschouwend en dan vaak in grote opmaak in een van de vele bijvoegsels, zoals in dit jaar over het donkenonderzoek. Geleen blonk in 1991 uit door een doorwrochte perscampagne, die tot in het 8-uur-journaal reikte. De Belvédère ontroerde iedereen met ontwapenende studenten (m/v) in de sneeuw in uitzendingen van Brandpunt en Van Gewest tot Gewest. Verder noem ik onze bijdragen aan Natuur en Techniek en de vele 'vakpublicaties'.

Speciaal wordt er de laatste jaren veel energie gestoken in de medewerking aan tentoonstellingen. Komende herfst wordt er een tentoonstelling over Oss geopend in het Jan-Cunencentrum aldaar, sedert juli is er een expositie over de archeologie van Midden-Delfland in het gemeentemuseum van Maassluis en in 1990-91 stond de grote tentoonstelling 'Oermensen in Nederland' achtereenvolgens in het Maastrichtse Bonnefantmuseum en in het Rijksmuseum van Oudheden. Voor zijn gelijknamige boek kreeg Wil Roebroeks de eerste tweejaarlijkse prijs van Kijk/Stichting Wetenschapsweek voor publiekgerichte wetenschapspresentatie. Het 'graf van Wassenaar' lag tenslotte (met context) in Wassenaar zelf (1989), Leiden (RMO 1990) en Enkhuizen (1992). Bij zulke exposities zijn natuurlijk wederzijdse belangen in het geding. Toch zijn wij de betreffende conservatoren dankbaar voor hun enthousiaste samenwerking in dergelijke presentaties, die wij als diepte-investeringen voor de toekomst beschouwen.

Koffiedik: de vakgroep na 1993

In de afgelopen jaren zijn er veel onheilen aan ons voorbij gegaan of afgewend; zo heb ik het tenminste ervaren. Tegen de verdrukking in is de vakgroep uitgegroeid en het IPP en BAI langszij gekomen. We hebben het tij meegehad, er is hard gewerkt en veel plannen zijn met succes bekrond.

Voor de komende jaren voorzie ik hooguit een beperkte groei van studenten en staf. Het concurrerend effect van een eventuele propedeuse archeologie in Amsterdam is moeilijk in te schatten. Wij

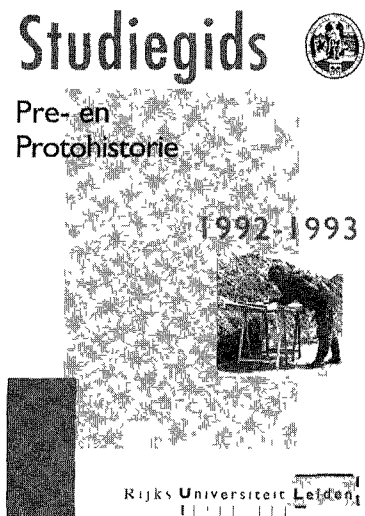
hebben echter een gezonde *staf-student-ratio* en een mooi, stabiel studieprogramma, ingericht voor een gedegen vakopleiding tot wetenschappelijk onderzoeker.

Het is géén beroepsopleiding voor archeologisch beheer, maar er is wel duidelijk aandacht voor, en voor de keuze voor zo'n specialisatie is er alle ruimte. Voor het

pakket keuzevakken blijven er nog steeds wensen bestaan, die in de komende jaren, hetzij te Leiden, hetzij in een Leids-Amsterdamse samenwerking zullen moeten worden gerealiseerd.

Al jaren vrezen we dat de beroepsvooruitzichten voor afgestudeerden zullen verslechteren.

Door de werkgelegenheid bij RAAP en de gemeentes is dat nog steeds niet het geval. Van de 32 sedert 1989 afgestudeerden werken er 20 in de archeologie, zij het vrijwel allen op basis van een tijdelijk contract. Ik vrees dat de competitie spoedig groter zal worden.

De studiegids voor het 31ste cursusjaar

Wat de wetenschap betreft, zullen de komende jaren vooral gevuld worden met het goed uitvoeren van een groot aantal aangegane verplichtingen. Als eerste noem ik het voltooien van het Handboek Prehistorie van Nederland, dat als opdracht van het Prins Bernhard Fonds onder redactie van Annelou van Gijn, Harry Fokkens, Peter van den Broeke en ondergetekende wordt uitgevoerd. Ten tweede is er dan de grote publicatie van Oss, die een aantal nummers van de *Analecta* zal beslaan en ook een atlasband gaat omvatten. Het PIONIER-project zal de volle aandacht van de sectie paleolithicum opeisen. Tenslotte moeten de proefschriften genoemd worden, die méér dan vroeger op de gestelde termijn zullen moeten worden afgerond. De 'promotie-score' tot nu toe van gemiddeld slechts één per twee jaar tussen 1973 en 1992 is absoluut beneden onze stand. Het ziet er gelukkig naar uit dat we met ingang van 1993 op het niveau van tenminste twee promoties per jaar zijn gekomen. De onderzoeksvisitatie die dit jaar plaats vindt, leert hoe belangrijk dit zeker in de toekomst zal zijn, evenals meer aandacht voor publicatie voor een meer internationaal forum. Zo zal er niet alleen meer controle komen op kwaliteit en rendement van het onderwijs, maar ook in ons vak op de wetenschappelijke output. Alles met elkaar lijkt de vakgroep een productieve fase tegemoet te gaan, waarin vooral veel rendement zal worden getrokken van alle investeringen in de afgelopen jaren. We hoeven echter niet bang te zijn dat er daarnaast geen nieuwe initiatieven zullen worden ontplooid.

Het Instituut voor Prehistorie van de zestiger jaren, een onderzoeksinstrument van zijn hoogleraar-directeur, is getransformeerd in een veelzijdige vakgroep, waarvoor de hoogleraar vooral een voorwaarde schepende rol vervult. Maar ook die rol is een dankbare.

Dit artikel is de bewerking van de lezing die de auteur hield op 4 september 1993 ter gelegenheid van het 30-jarig bestaan van het IPL.